

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 26 października 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Paweł Czubik (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Wojciechowski

Marek Sławomir Molczyk (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z powództwa G. W.

przeciwko G. K., M. K. i H. K.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 26 października 2023 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Prokuratora Generalnego od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym Sądu Rejonowego w Częstochowie z 11 maja 1999 r., sygn. I Nc 3191/98:

- 1. uchyla w całości zaskarżony nakaz zapłaty Sądu Rejonowego w Częstochowie i przekazuje sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania;**
- 2. znosi wzajemnie koszty postępowania wywołanego wniesioną skargą nadzwyczajną.**

UZASADNIENIE

Pismem z 19 października 2022 r. Prokurator Generalny wywiódł skargę nadzwyczajną od prawomocnego nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym

wydanym przez Sąd Rejonowy w Częstochowie z 11 maja 1999 r., I Nc 3191/98, w sprawie z powództwa G. W. przeciwko G. K., H. K. i M. K. – o zapłatę.

Na podstawie art. 89 § 1 i § 2 w zw. z art. 115 § 1 i § 1a ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1904 ze zm.; dalej jako: „ustawa o SN”), z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, Prokurator Generalny zaskarżył ww. nakaz zapłaty – w całości.

Na zasadzie art. 89 § 1 pkt 1 i 2 ustawy o SN zaskarżonemu orzeczeniu, z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej oraz zasadę pochodną zaufania obywatela do państwa, z którą wiąże się bezpośrednio zasada bezpieczeństwa prawnego, które winno być rozumiane nie tylko formalnie, jako przewidywalność działań władzy publicznej, ale także jako skuteczne zabezpieczanie dóbr życiowych człowieka i jego interesów, w tym szczególnie ochrony konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu, jako strony słabszej strukturalnie w stosunkach prywatnoprawnych z przedsiębiorcą przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi, Prokurator Generalny zarzucił:

1. naruszenie określonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawa obywatela do sądu, wyrażającego się w prawie do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i rzetelności procesu przez zaniechanie dokonania przez Sąd z urzędu oceny ważności postanowień, będącej podstawą roszczenia, umowy pożyczki zawartej pomiędzy G. K., H. K. i M. K. a G. W., w której pożyczkobiorcy zobowiązali się do zapłaty, w przypadku zwłoki ze zwrotem pożyczki w kwocie 14.000,00 zł, odsetek umownych w wysokości 15% miesięcznie, a w konsekwencji przez wydanie nakazu zapłaty zasądzającego w całości zgłoszone powództwo, podczas gdy postanowienia ww. umowy w zakresie odsetek o charakterze lichwy, naruszały zasadę swobody umów z art. 353¹ k.c., były sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, a przez to nieważne na zasadzie art. 58 § 2 k.c. i wskazywały na bezzasadność powództwa w tej części, uniemożliwiając tym samym wydanie nakazu zapłaty;

2. naruszenie w sposób rażący prawa materialnego, tj. art. 58 § 1 i 3 k.c. w zw. z art. 353¹ k.c. poprzez ich niewłaściwe zastosowanie i uznanie, iż umowa pożyczki, zawarta pomiędzy G. K., H. K. i M. K. a G. W., w której pożyczkobiorcy zobowiązali się do zapłaty, w przypadku zwłoki ze zwrotem pożyczki w kwocie 14.000,00 zł, odsetek umownych w wysokości 15% miesięcznie od dnia 6 lutego 1998 r., jest w całości ważna, jako zgodna z zasadą swobody umów, podczas gdy jej treść i cel, z uwagi na regulacje dotyczące zastrzeżenia wysokości odsetek mających charakter lichwy, są sprzeczne z celem i naturą umowy pożyczki, a także zasadami współżycia społecznego i w tym zakresie umowa jest nieważna na zasadzie art. 58 § 1 w zw. z § 3 k.c., jako sprzeczna z ustawą.

W oparciu o powyższe zarzuty – rozwinięte w uzasadnieniu skargi nadzwyczajnej – Prokurator Generalny, działając na zasadzie art. 91 § 1 ustawy o SN i art. 388 § 1 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. przy zastosowaniu art. 95 pkt 1 ustawy o SN, wniósł o uchylenie zaskarżonego nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Częstochowie z pozostawieniem temu Sądowi rozstrzygnięcia o kosztach postępowania ze skargi nadzwyczajnej.

Prokurator Generalny przytoczył w swym środku zaskarżenia stan sprawy. Pismem z 31 stycznia 2022 r. G. K., M. K. i H. K. złożyli wniosek o wniesienie skargi nadzwyczajnej od nakazu zapłaty Sądu Rejonowego w Częstochowie zasądzającego solidarnie od ww. na rzecz G. W. kwotę 14.000,00 zł z umownymi odsetkami w wysokości 15% miesięcznie od dnia 6 lutego 1998 r. do dnia zapłaty. Na podstawie wskazanego wyżej nakazu zapłaty w ramach postępowania komorniczego sygn. Km 665/01 komornika sądowego przy Sądzie Rejonowym w Częstochowie wyegzekwowano od dłużników M. K. kwotę 19.333,84 zł, H. K. kwotę 45.340,74 zł, a w ramach postępowania komorniczego sygn. Km 2247/20 od dłużników wyegzekwowano kwotę 9.166,73 zł. Jednocześnie dłużniczka H. K. dokonała dobrowolnych spłat w wysokości 59.000,00 zł, a nadto dłużnicy dokonali wpłaty kwoty 41.000,00 zł bezpośrednio za pokwitowaniem wierzycielowi, która to okoliczność została przyznana i wykazana w toku postępowania sygn. I C 778/05 Sądu Rejonowego w Częstochowie.

Z poczynionych ustaleń wynika, iż nakazem zapłaty w postępowaniu nakazowym z 11 maja 1999 r., I Nc 3191/98, Sąd Rejonowy w Częstochowie, na skutek pozwu wniesionego 14 grudnia 1998 r. przez G. W., nakazał pozwanym G. K., H. K. i M. K., aby solidarnie zapłacili powodowi kwotę 14.000,00 zł z umownymi odsetkami w wysokości 15% miesięcznie od dnia 6 lutego 1998 r. oraz koszty sądowe w wysokości 324,00 zł w terminie tygodniowym od doręczenia nakazu zapłaty albo wnieśli w tym terminie zarzuty. W zakresie postępowania Sądu Rejonowego w Częstochowie o sygn. akt I Nc 3191/98, w Wydziale XV Cywilnym Wykonawczym tegoż Sądu, pod sygn. akt XV Co 1256/20, na wniosek pozwanych toczyło się postępowanie w przedmiocie odtworzenia akt. Zakończyło się ono wydaniem postanowienia z 1 grudnia 2021 r. (prawomocnego z dniem 15 stycznia 2022 r.), na mocy którego Sąd odtworzył akta w zakresie jedynie samego nakazu zapłaty. Stwierdzono także, iż nakaz ten został zaopatrzony w klauzulę wykonalności 1 lipca 1999 r. i wydany G. W.. W pozostałym zakresie wniosek o odtworzenie akt sprawy poza nakazem zapłaty został oddalony, albowiem odtworzenie akt w dalszej części nie było możliwe.

Stosownie zaś do pisemnego wniosku z 31 stycznia 2022 r. pozwanych o złożenie skargi nadzwyczajnej od ww. nakazu zapłaty umowa pożyczki, będąca podstawą roszczenia, miała zostać zawarta ustnie pomiędzy G. K. (pożyczkobiorcą) a G. W. (pożyczkodawcą) w 1998 r. Zabezpieczeniem pożyczki miał być weksel *in blanco*, a poręczycielami były żona dłużnika M. K. oraz matka dłużnika H. K..

Powyższy tytuł wykonawczy został złożony przez wierzyciela do komornika sądowego przy Sądzie Rejonowym w Częstochowie wraz z wnioskiem o wszczęcie postępowania egzekucyjnego, które toczyło się pod sygnaturą Km 665/01. Aktualnie egzekucję prowadzi komornik sądowy przy Sądzie Rejonowym w Częstochowie pod sygnaturą VII Km 2247/20. Z informacji uzyskanej od tego komornika sądowego, datowanej na 22 sierpnia 2022 r., wynika, iż przedmiotowa sprawa egzekucyjna prowadzona jest z wniosku wierzyciela G. W., m.in. na podstawie tytułów wykonawczych w postaci skarżonego obecnie nakazu zapłaty i nakazu zapłaty Sądu Rejonowego w Częstochowie z 31 maja 1999 r., I Nc 915/99 (zasądzającego od pozwanego G. K. na rzecz powoda G. W. kwotę 2.000,00 zł z umownymi odsetkami w wysokości 15% miesięcznie od dnia 23 października 1998

r.) zaopatrzonego w klauzulę wykonalności z 29 czerwca 1999 r., zaskarżonego także skargą nadzwyczajną Prokuratora Generalnego (sygn. akt I NSNc 296/22; jak zauważa Sąd Najwyższy – obecnie: II NSNc 131/23) i egzekucja jest skuteczna ze świadczeń emerytalno-rentowych dłużnika H. K. oraz M. K.. Łączna zaległość z obu ww. tytułów wykonawczych wynosi 16.000,00 zł – wysokość należności głównej, a także 509.949,93 zł – wysokość odsetek.

Pismem z 25 listopada 2022 r. pozwani G. K., M. K. i H. K., reprezentowani przez zawodowego pełnomocnika, złożyli odpowiedź na skargę nadzwyczajną, popierając skierowanie przez Prokuratora Generalnego środka zaskarżenia do Sądu Najwyższego oraz przyłączając się w całości do żądań i uzasadnienia skargi nadzwyczajnej. Pozwani wniesli o uchylenie nakazu zapłaty wydanego przez Sąd Rejonowy w Częstochowie z 11 maja 1999 r., I Nc 3191/98, i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Częstochowie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga nadzwyczajna zasługuje na uwzględnienie, albowiem zaskarżone orzeczenie, tj. prawomocny nakaz zapłaty z 11 maja 1999 r., I Nc 3191/98, wydany przez Sąd Rejonowy w Częstochowie nie odpowiada prawu.

Zgodnie z art. 89 § 1 ustawy o SN, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile: 1) orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji lub 2) orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub 3) zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego – a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Skarga nadzwyczajna jest instrumentem szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości w znaczeniu określonym w art. 175 ust. 1 Konstytucji RP. Jej celem jest wyeliminowanie z obrotu wadliwych, a jednocześnie naruszających zasady

sprawiedliwości społecznej, orzeczeń sądowych, które dotyczą konkretnych, zindywidualizowanych podmiotów (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 3 kwietnia 2019 r., I NSNk 2/19; wyroki Sądu Najwyższego z: 9 grudnia 2020 r., I NSNu 1/20; 13 stycznia 2021 r., I NSNk 3/19). Rolą kontroli nadzwyczajnej nie jest jednak eliminowanie wszystkich wadliwych orzeczeń. Wyjątkowość orzekania w ramach tej instytucji powinna dotyczyć tylko tych z nich, które nie dają się pogodzić z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawnego, będąc *prima facie* orzeczeniami w sposób elementarny niesprawiedliwymi (por. wyrok Sądu Najwyższego z 15 grudnia 2021 r., I NSNc 146/21).

W piśmiennictwie zauważa się, że z formalnego punktu widzenia skarga nadzwyczajna należy do nadzwyczajnych środków zaskarżenia o złożonym charakterze (T. Ereciński, K. Weitz, Skarga nadzwyczajna w sprawach cywilnych, Przegląd Sądowy 2019 r., Nr 2, s. 8). Formalnoprawna analiza skargi nadzwyczajnej wniesionej w niniejszej sprawie prowadzi do wniosku, że skarga jest dopuszczalna, co otwiera możliwość jej merytorycznego rozpoznania.

Przechodząc do zasadniczych rozważań Sąd Najwyższy wskazuje w pierwszej kolejności, że przedmiotem zaskarżenia w niniejszej sprawie objęto nakaz zapłaty z 1999 r. W związku z wybrakowaniem akt sprawy, w ramach której wydano sporny nakaz (I Nc 3191/98), Sąd Rejonowy w Częstochowie postanowieniem z 1 grudnia 2021 r., XV Co 1256/20, postanowił odtworzyć akta sprawy o sygn. I Nc 3191/98 w zakresie nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym z 11 maja 1999 r., I Nc 3191/98, wydanego przez Sąd Rejonowy w Częstochowie na skutek pozwu wniesionego 14 grudnia 1998 r. przez G. W. o treści: „nakazuje pozwanym G. K., H. K. i M. K. aby zapłacili solidarnie powodowi G. W. kwotę 14.000,00 zł wraz z odsetkami umownymi w wysokości 15 % miesięcznie od dnia 6 lutego 1998 r. z kosztami sądowymi – 324 zł w terminie tygodniowym od doręczenia niniejszego nakazu, albo wnieśli w tymże terminie do tutejszego Sądu zarzuty”. Nakaz został zaopatrzony w klauzulę wykonalności 1 lipca 1999 r. i wydany powodowi – G. W.. Dalej idący wniosek o odtworzenie akt sprawy oddalono.

Konfrontacja powyższego nakazu zapłaty z zarzutami skargi nadzwyczajnej, a przyjmując szerszą perspektywę – ze standardami nie tylko demokratycznego państwa prawnego, ale nawet państwa w najogólniejszym ujęciu cywilizowanego,

musi prowadzić do wniosku o bezprawnym charakterze wydanego przez Sąd Rejonowy w Częstochowie orzeczenia. Stopień szkodliwości społecznej skutków, jakie wytworzone zostały w związku z wydaniem i uprawomocnieniem się spornego nakazu zapłaty, pozwala jednoznacznie stwierdzić jak ważną instytucją dla obrotu prawnego jest skarga nadzwyczajna (art. 89 i n. ustawy o SN). Jak podaje pełnomocnik pozwanych, do chwili obecnej (wniesienia odpowiedzi na skargę nadzwyczajną) różni komornicy wyegzekwowali od pozwanych kwotę ok. 171.000,00 zł – na podstawie ww. nakazu zapłaty oraz nakazu zapłaty zaskarżonego przez Prokuratora Generalnego w innej sprawie (II NSNc 131/23). Komornik wyliczył pozostałą do zapłaty kwotę na ok. 508 tys. zł (według stanu na dzień 24 lipca 2020 r.). Przy czym podkreślić należy, że „wyjściową” należnością główną z umowy pożyczki była kwota 14.000,00 zł (odpowiednio 2.000,00 zł w sprawie II NSNc 131/23). Gdyby nie skarga nadzwyczajna w zasadzie nie byłoby możliwości uchylecia orzeczenia, którego skutki dosłownie „zrujnowały” życie pozwanych, w tym 85-letniej kobiety – H. K.. W tym kontekście, na marginesie, Sąd Najwyższy w składzie orzekającym poleca zapoznanie się z niniejszą sprawą i zapadłymi w niej orzeczeniami wszystkim krytykom instytucji skargi nadzwyczajnej.

W uzasadnieniu zaskarżonego nakazu zapłaty (sporządzonym ponad 20 lat po jego wydaniu), Sąd Rejonowy wskazał m.in., że w dacie wydania orzeczenia przepisy k.c. nie określały odsetek maksymalnych. Nakaz zapłaty wydano na podstawie art. 48 pkt 1 i 2 Prawa wekslowego oraz art. 486 § 1 k.p.c. – w brzmieniu obowiązującym w dacie orzekania.

W chwili wydania nakazu zapłaty (11 maja 1999 r.) art. 485 k.p.c. stanowił: jeżeli powód dochodzi wierzytelności pieniężnej albo świadczenia innych rzeczy zamiennych, a sąd uzna, że okoliczności uzasadniające dochodzenie roszczenia są udowodnione w całości dołączonymi do pozwu dokumentami urzędowymi lub prywatnymi, wydaje przeciwko pozwanemu nakaz zapłaty (§ 1). W razie braku podstaw do wydania nakazu zapłaty postępowanie toczy się w trybie zwykłym, z tym że sąd przekaze sprawę sądowi wojewódzkiemu, jeżeli jest on właściwy rzeczowo (§ 2). Zgodnie z art. 486 k.p.c. w brzmieniu z daty orzekania, sąd wydaje również nakaz zapłaty przeciwko zobowiązanemu z weksla lub czeku należycie wypełnionego, których prawdziwość i treść nie nasuwa wątpliwości. W razie przejścia

na powoda praw z weksla lub z czeku, do wydania nakazu niezbędne jest przedstawienie dokumentów potrzebnych do uzasadnienia roszczenia, o ile przejście tych praw na powoda nie wynika bezpośrednio z weksla lub z czeku (§ 1). Art. 485 § 2 stosuje się (§ 2).

W ocenie Sądu Najwyższego, powyższe przepisy dawały Sądowi Rejonowemu podstawę do skierowania sprawy do rozpoznania w trybie zwykłym (art. 486 § 2 w zw. z art. 485 § 2 k.p.c.). Sąd nie skorzystał z tej możliwości, wydając zamiast tego nakaz zapłaty, w ramach którego ustalono odsetki umowne w wysokości 15 % miesięcznie (180 % w skali roku). Nawet jeśli w ówczesnym stanie prawnym brakowało jednoznacznych regulacji ustawowych dotyczących maksymalnego pułapu odsetek, to powinnością Sądu było skonstatowanie, że tak sformułowana umowa pożyczki naruszać może choćby art. 353¹ k.c., zgodnie z którym strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. W wyroku z 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04, Sąd Najwyższy wskazał: „umowa pożyczki ze swej natury służy przede wszystkim interesowi pożyczkobiorcy, ale może także pożyczkodawcy zapewniać wymierne korzyści, z reguły w postaci odsetkowej. Umowa w tym względzie nie może być wolna od oceny z zastosowaniem kryteriów, o których mowa w art. 353¹ k.c. W przeciwnym wypadku mogłoby to bowiem oznaczać – w skrajnych sytuacjach – przyzwolenie na wypaczenie sensu umowy w aspekcie charakteru stosunku prawnego tą umową ukształtowanego, zarówno z punktu widzenia zasady ograniczenia swobody kontraktowej, jak i granic wykonywania prawa podmiotowego. W wyroku z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00, Sąd Najwyższy przyjął, iż zastrzeżenie w umowie pożyczki między osobami fizycznymi odsetek w wysokości nadmiernej niemającej uzasadnienia ani w wysokości inflacji ani w zyskach osiągniętych w ramach normalnej, rzetelnie prowadzonej działalności gospodarczej może być sprzeczne z zasadami współżycia społecznego”.

Sąd Najwyższy w składzie orzekającym stwierdza, że w niniejszej sprawie lichwiarskie odsetki zastrzeżone w umowie pożyczki naruszyły w sposób jednoznaczny zasady współżycia społecznego. Doszło więc do naruszenia art. 353¹ k.c., a także – art. 58 k.c. W tych warunkach zasadnym było skierowanie sprawy

do rozpoznania w trybie zwykłym, czego Sąd Rejonowy nie uczynił – w praktyce naruszając prawo, w tym konstytucyjnie zagwarantowane prawo do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

Uznanie zasadności zarzutów zawartych w wywiedzionej przez Prokuratora Generalnego skardze nadzwyczajnej skutkuje uchYLENIEM zaskarżonego nakazu zapłaty i skierowaniem sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd Rejonowy w Częstochowie. Ponownie rozpatrując powództwo, wskazany Sąd dokona jego wszechstronnej analizy, biorąc pod uwagę relewantne przepisy prawa materialnego i procesowego oraz poglądy Sądu Najwyższego wyrażone powyżej.

Mając powyższe na uwadze, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 ustawy o SN, uchylił w całości nakaz zapłaty Sądu Rejonowego w Częstochowie z 11 maja 1999 r., I Nc 3191/98, i sprawę przekazał temu Sądowi do ponownego rozpoznania. O wzajemnym zniesieniu kosztów postępowania wywołanego wniesioną skargą nadzwyczajną Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁸ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 ustawy o SN.

[SOP]

[ms]